

ProNoLa: Nyt nordisk forskningsprojekt om ret og religion

Af postdoc, ph.d. Kristian Mejrup, professor, lic.theol. Niels Henrik Gregersen og professor, ph.d. Lisbet Christoffersen

I 1530 fandt et møde sted i Torgau om teologiens eventuelle betydning for retsforholdene. Mødedeltagerne var teologer fra Wittenberg og et hold jurister. Problemet

var, hvilken retlig stilling fyrsten i fremtiden havde over for kejseren; et politisk spørgsmål, der også havde teologisk betydning og konsekvens.

Som udgangspunkt fastholdt Martin Luther (1483–1546), at kejseren som højeste embedsperson (*magistratus superior*) stod ansvarlig over for Gud og ingen anden. Til gengæld befandt alle andre sig

i forhold med en eller flere overordnede, som skulle adlydes. Og selvom konger eller fyrster var udstyret med ret og magt over et territorium og dets undersåtter, stod fyrsten som embedsperson (*magistratus inferior*) under kejserens autoritet.

Men hvad ville der ske, hvis kejseren befalede, at den lokale hersker skulle sætte en stopper for reformatorernes teologiske og kirkelige arbejde? Ville den lokale hersker, fyrsten, i det tilfælde have ret til at gøre modstand? Det kildne ved spørgsmålet handler ikke om samvittighed, for den råder kejseren ikke over, ligeså lidt som han kan gå imod Biblens ord: „Man bør adlyde Gud mere end mennesker“ (ApG 5,29). Sagen handler derimod om fyrstens offentlige ret og politiske handlekraft. Han har ansvar for sine undersåtter, for at sikre fred og retfærdighed og om nødvendigt bekæmpe magt med magt. Men hvad nu hvis fyrsten skønner, at han ved at følge kejserens befaling sætter sit riges fred på spil, har han så ret til at modsætte sig ud fra et hensyn til sine undersåtter?

Teologernes møde med juristerne i

1530 medførte en vedtagelse af princippet om gensidig forpligtelse (*obligatio mutua*). Det indebar, at hvis kejseren ikke levede op til sine forpligtelser, så havde fyrsten ret til at øve modstand. Men nok så væsentligt medførte mødet, at det blev juristerne og ikke teologerne, der definerede fyrstens rettigheder og forpligtelse i kirkelige anliggende. I de protestantiske lande, hvor paven ikke længere var øverste myndighed i kirkelige anliggende, og kanonisk ret ikke længere var gældende, var det blevet fyrstens opgave at sætte retten; det var ikke en teologisk opgave. Som privat person kunne fyrsten rådføre sig med teologerne, men for fyrsten som offentlig person var juristerne de primære rådgivere.

Dette korte rids af et historisk møde mellem teologer og jurister kan i denne sammenhæng tjene som udgangspunkt for at berette om et forskningsprojekt, der skal udforske den betydning, vi i nutiden kan tillægge denne type fortællinger.

Hvad står ProNoLa for?

Det europæiske forskningssamarbejde HERA (Humanities in the European Research Area), som også Det Frie Forskningsråd for Kultur og Kommunikation er medlem af, er et strategisk forskningsråd, som med treårige mellemrum udbyder nye strategiske forskningssatsninger. I 2015 blev udbudt mulighed for at søge et projekt under overskriften *Uses of the Past*. Idéen i dette forskningsprogram er netop, at forskere undersøger, hvordan (gen)fortælling og identifikation af centrale hændelser i fortiden er med til at forme vores nutid og fremtid.

Et nordisk-tysk forskerteam med pro-

fessor Lisbet Christoffersen som projektleder søgte dette program om bevilling til projektet ProNoLa: *Protestant Legacies in Nordic Law: Uses of the Past in the Construction of Secularity of Law*. Projektet fik en bevilling på ca. 8,2 mio. kr. for hele perioden med hjemsted på Det Teologiske Fakultet, Københavns Universitet. Det er igangsat i sommeren 2016 med arbejdsperiode frem til sommeren 2019. I denne lille artikel vil vi som det danske team i projektet forklare lidt mere om projektets idé, dets organisation og indhold og dets arbejdsform.

Protestantisk teologi og den sekulære ret

Projektets grundlæggende idé er at undersøge, om den manglende religiøse legitimering af ret i Norden – hvad man kunne kalde rettens sekularitet – har sammenhæng med den altovervejende lutherdom (og andre protestantiske bevægelser) i området gennem 500 år.

Arbejdshypotesen er, at der i Norden er en grundlæggende antagelse af, at retten er sekulær. Det gælder ikke alene rettens institutioner og processer, altså hvem der bestemmer, hvad der er ret, og gennem hvilke procedurer. Det gælder også rettens indhold og funktionsmåde. Kirkeretten i snævrere forstand er ikke den primære genstand for projektet, men derimod hvordan den formuleres som en almenret (*jus publicum*), dvs. den almene retsopfattelse, men selvsagt bl.a. eksemplificeret gennem kirkeretten.

For at vende tilbage til historien om mødet i Torgau ovenfor: Hvad betyder denne historie i en fortælling om retten? Betyder den, at rettens institutioner blev sekulære? Muligvis, ja, det gør den må-

ske. Siger den også noget om rettens indhold? Næppe, men måske alligevel.

Vi vil altså i konkrete punkter hen over den reformatoriske periode spørge, hvad teologien siger om rettens grundlag og legitimitet i forhold til, hvem der bestemmer, hvad ret er, og hvad de bestemmer – om der er grænser for, hvad man kan fastlægge som ret, og om disse grænser – hvis de findes – er teologisk fastlagt.

ProNoLa's forskningsfelter

Spørgsmålet stilles i fire historiske perioder: 1) reformationstiden og nok særligt dens afslutning; det er således den faktiske udvikling mere end de teoretiske overvejelser, der er relevant; 2) 200-året for Reformationens indførelse i Danmark og Norge med pietismen og dens betydning for den nordiske retsudvikling, herunder med udviklingen af en dansk, juridisk embedseksamen af betydning i vestnorden; 3) grundlovenes, religionsfrihedens og frikirkernes periode i 1800-1900-tallet; 4) internationale menneskerettigheder og en ny naturret efter 2. verdenskrig.

Disse perioder undersøges i hver sin workshop med udgangspunkt i et fokus på lutherske grundbegreber om to-regimente-læren, trestands-læren og et luthersk naturretligt begreb. Det er selvsagt spørgsmål, der er undersøgt før – men især i adskilte discipliner, dvs. inden for retshistorie; inden for kirkehistorie; inden for almen politisk historie; inden for teologisk etik; inden for systematisk teologi; inden for forskning i gældende ret mv. I dette projekt vil vi samlæse den eksisterende forskning for gennem nye spørgsmål at bringe forskningen et skridt videre.

Derudover rummer ProNoLa fem postdoc.-projekter: a) i Finland vil det blive undersøgt, hvordan et oldgammelt kristent kirkesamfund, som er identificeret igennem sin retsopfattelse, nemlig den finske ortodokse kirke, opfatter den sekulære statslige ret; b) i Danmark vil Kristian Mejrup gennemføre en undersøgelse af Halle-pietismens indflydelse på retsopfattelsen rundt om 1736; c) i Sverige vil det blive undersøgt, hvordan spørgsmålet om teologisk påvirkning af retten ser ud i demokratiets tidsalder; d) i Tyskland vil der særligt blive fokuseret på udviklingen af naturret efter 2. verdenskrig; og e) i Norge vil der blive fokuseret på religionsfriheden og spørgsmålet om, hvorvidt den også rummer parallelle retssystemer.

Deltagerne i projektet kommer fra Det Teologiske Fakultet, Universitetet i Oslo (med bistand fra en professor i retshistorie ved universitetet i Bergen); Uppsala Universitet og her særligt bidragydere til det store IMPACT-projekt, der i forvejen har forsket i religionens betydning for demokrati, ret og samfund (med retshistorisk bistand fra Lund); Åbo og Helsinki universiteter samt Hans-Georg-August-Universität Göttingen med juristprofessor Hans-Michael Heinig og kirkehistorikeren Thomas Kauffmann.

Derudover er der, som det er karakteristisk ved disse europæiske projekter, en række partnere fra 'det virkelige liv', såkaldte ikke-akademiske partnere. De repræsenterer de aftagere, som kan være interesseret i forskningens resultater. I Danmark er det Kirkeministeriet, Det Mellemkirkelige råd og formentlig Danske Kirkers Råd.

Det er tanken, at projektet skal resul-

tere i en diskussion af legitimiteten for fremtidig retsdannelse: vil den blot blive endnu mere sekulær – eller vil vi få en (delvis) tilbagevenden til tiden før reformationen eller til tilstanden i andre områder i Europa, hvor religiøs og sekulær ret lever side om side? Og hvad har vi egentlig haft undervejs – sker der ændringer i den måde, hvorpå vi opfatter sådanne fortællinger som f.eks. historien om mødet i Torgau, når vi læser dem med flere briller, både kirkehistoriske, systematisk-teologiske og juridiske? Håbet er at bidrage med en ny gennemskrivning af denne del af reformationshistorien.

Lisbet Christoffersen skifter i projektperioden sin post som adjungeret professor i kirkeret ud med en betalt deltidsstilling (ca. 15%) som professor i europæisk kirke- og religionsret (hun går tilsvarende ned i tid på Roskilde Universitet). Hendes funktion er først og fremmest den overordnede projektstyring, herunder sikring af, at der faktisk kommer noget ud, der kan anvendes og læses uden for projektets rum. Indholdsmæssigt skal hun især bidrage med et fokus på minoriteternes retlige stilling.

Niels Henrik Gregersen skal for midler på projektdel især bidrage til gennemskrivningen af den store historie – det ligger i forlængelse af det 3-binds-værk,

han og Carsten Bach-Nielsen netop har afsluttet om reformationens kulturelle virkning i Danmark – et værk, som Pro-NoLa udspringer af.

Kristian Mejrup skal være tilknyttet i hele projektperioden og med en selvstændig undersøgelse af Halle-pietismens indflydelse på retsopfattelsen i Danmark-Norge med særligt fokus på en gruppe centralt placerede jurister og teologer. Det kommer vi til at høre mere om – og det er et projekt, der ligger i forlængelse af hans ph.d.-arbejde.

Afslutningsvis skal det nævnes, at der var 605 ansøgere til Uses-of-the-Past-opslaget i HERA. 100 ansøgninger blev udtaget til anden projektrunde, heriblandt dette. I sidste ende fik i alt 18 projekter finansiering.

Hvordan bruger (og misbruger) vi fortiden, når vi gør os forestillinger om nutiden og fremtiden? Hvordan bruger (og misbruger) vi historien om reformationen til at danne os forestillinger om adgangen til at have eller ikke have retlige parallelsamfund i Norden? Hvilken betydning har det for vores fremtid, hvordan vi forstår lutherdommens faktiske fremvækst i Norden i forhold til spørgsmålet om, hvem der er den legitime lovgiver? Det er nogle af de spørgsmål, dette projekt vil bidrage til at svare på.